

AVANZÂDE MEHMET SÜLEYMAN'IN SABAH GAZETESİNDEKİ “MUSAHABE-İ NİSÂİYE” YAZILARINDA KADIN ALGISI

Beyhan KANTER*
Salim ÇONOĞLU**

Öz: *Avanzâde Mehmet Süleyman, Türk edebiyatı ve kültür tarihinde, özellikle kadınlara yönelik zengin külliyatı ile Osmanlı kadın hareketinde etkin bir konum üstlenmiştir. Yazar, geleneksel kadınlık tasavvurunu kapsayan görüşlerini anlattığı yazılarında rehberlik misyonu yüklenir. Hemen her konuda yazdığı yazılarıyla Osmanlı kadın hareketinde aktif bir rol üstlenir, Müslüman Osmanlı kadınlarına yol göstermeyi amaç edinir.*

Dönem içerisinde muhafazakâr kimliğiyle ön plana çıkan ve geleneksel kadınlık tasavvurunu her fırsatta vurgulayan Avanzâde Mehmet Süleyman, Sabah gazetesinde de 1899 yılında, “Musahabe-i Nisâiye” başlığı altında kadınlara yönelik yazılar yayımlar. Bu yazılarıyla bir taraftan Müslüman Osmanlı kadınlarına rehberlik ederken, diğer taraftan da dünyanın farklı coğrafyalarındaki kadınların gündelik hayat pratikleri ile ilgili bilgi verir. Öte yandan, Müslüman kadınlarla Avrupalı kadınları kültürel, örfi ve dinî unsurlar bakımından kıyaslayarak Müslüman kadınlara tavsiyelerde bulunur. Avanzâde Mehmet Süleyman’ın Sabah gazetesindeki yazılarında kadınlara yönelik cilt bakımı, güzellik ve sağlık ile ilgili tavsiyeleri de önemli bir yer tutar. Avanzâde Mehmet Süleyman, Sabah gazetesindeki yazılarının bir kısmını daha sonraki yıllarda farklı yayınlarda da ele almıştır. Bu makalede Meşrutiyet Dönemi yazarlarından Avanzâde Mehmet Süleyman’ın Sabah gazetesindeki “Musahabe-i Nisâiye” köşesindeki yazıları, dönemin sosyokültürel özellikleri bağlamında karşılaştırmalı bir açıdan incelenecektir. Osmanlı matbuatındaki kadınlara dair yayımlarla kıyaslanarak dönemin kadın anlayışına ilişkin bir perspektif sunulacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Avanzâde Mehmet Süleyman, Sabah, Kadın, Avrupa, İslam dini.*

Perception of Women in Avanzâde Mehmet Süleyman’s “Musahabe-i Nisâiye” Articles in Sabah Newspaper

Abstract: *Avanzâde Mehmet Süleyman has taken an active position in the Ottoman women’s movement, with her rich oeuvre, especially for women, in Turkish literature and cultural history. He undertakes a guiding mission in her writings in which he expresses her views encompassing the traditional vision of femininity. He, who stood out with her conservative identity within a male-dominated system and emphasized the traditional vision of femininity at every opportunity, published articles for women under the title of “Musahabe-i Nisâiye” in the Sabah newspaper in 1899. With these articles, he guided*

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ/TÜRKİYE, E-posta: beyhankanter@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9848-022X.

** Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Balıkesir/TÜRKİYE, E-posta: conoglu2000@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-3630-0956.

Muslim Ottoman women on the one hand and provided information about the daily life practices of women in different geographies of the world. On the other hand, he compared Muslim and European women in terms of cultural, customary, and religious elements and gave advice to Muslim women. Avanzâde Mehmet Süleyman's advice on skin care, beauty, and health for women also took an important place in his articles in Sabah newspaper. The author covered some of his articles in the Sabah newspaper from different publications in the following years.

In this article, the articles of Avanzâde Mehmet Süleyman, one of the writers of the Constitutional Era, in his column “Musahabe-i Nisâiye” in Sabah newspaper, will be examined from a comparative perspective in the context of the socio-cultural characteristics of the period. By comparing them with publications on women in the Ottoman press, a perspective on the understanding of women in the period is presented.

Keywords: Avanzâde Mehmet Süleyman, Sabah, Women, Europe, Islam.

Giriş

Sağlık, beslenme, perhiz, jimnastik, edebiyat, astronomi, ilm-i sima, felsefe, moda, spor, iktisat, tarih, kültür, medeniyet gibi hemen her konuda yazı yazan, telif eserlerinin yanı sıra tercümeleriyle de Türk matbuat tarihine katkı sunan, Avrupa'daki sosyokültürel gelişmeleri yakından takip eden Avanzâde Mehmet Süleyman (1871-1922) özellikle kadın ve aile konularıyla ilgili -kimi birbirinin tekrarı olsa da- onlarca yazı ve kitap yayımlamıştır. Osmanlı matbuatının en uzun süreli kadın yayını olan *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin de yazar kadrosunda bulunan Avanzâde Mehmet Süleyman'ın yazı faaliyetlerinin odağında, kadın okurlar önemli bir yer tutar. Yazılarının önemli bir kısmının kadınlarla ilgili olması ve “bir millet[in], müterakki, mütedeyyin, mütefekkir kadınlarıyla teali ve tefeyyüz edebil[ceğini]” (Avanzâde Mehmet Süleyman, 1330, s. 2) düşünmesi, Osmanlı kadın hareketinde/uyanışında Avanzâde Mehmet Süleyman'a etkin bir konum sağlar. Erkek egemen bir sistem içerisinde gelenekçi ve muhafazakâr kimliğiyle ön plana çıkan, sınırları ataerkil kodlarla çizilmiş ideal kadınlık tasavvurunu her fırsatta vurgulayan Avanzâde Mehmet Süleyman, “Musahabe-i Nisâiye” başlığı altında kadınlara yönelik yazılar yayımladığı *Sabah* gazetesinin de yazı kurulunda yer alır.

Özellikle 1870'lerden sonra Osmanlı matbuatında kadınlara yönelik oluşan hareketlilikte ideal Müslüman Osmanlı kadın tipolojisinin sınırları çizilerek, geleneksel ve dinî kodlar perçinlenmeye çalışılır. Bir taraftan yüzü Batı'ya dönük medenilik programları çizilirken, diğer taraftan da kadınlara yönelik yenilik tasavvurlarında referans olarak İslam dini ve tarihi esas alınır. İslam tarihinde iz bırakan meşhur kadınlar aracılığıyla, rol model Müslüman kadınlar ön plana çıkarılır. Bunun yanı sıra Avrupalı kadınlara dair müspet ve menfi örnekler üzerinden ideal Müslüman kadının kimlik kurgusu -tabii İslam dininin sınırları dahilinde- şekillendirilmek istenir. Avanzâde Mehmet Süleyman da eserlerinde, ideal Osmanlı kadınına dair bir tahayyül sunarken yabancı kadınların gündelik hayatları, formasyonları, kamusal alandaki rolleri ve görünürlük mücadeleleri hakkında Osmanlı okurlarını bilgilendirir, mukayeseler yapar; okurlarını eleştirel bir yaklaşıma davet eder, yol gösterici sıfatıyla uyarılarda bulunur. Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Avrupalı kadınların biyografilerine yer verdiği *Muharrir Kadınlar*'daki “meşâhîr-i nisvânın tasvirleriyle tercüme-i hâllerine dair malûmât-ı lâzimeyi câmidir” (1311, s. 1) ifadeleri onun bir bakıma kadın biyografilerini yazma kaygılarının özeti gibidir.

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın "idealize ettiği kadınlar, ahlâkını ve faziletini korumayı başarabilen ahlâklı İslam kadınlarıdır. Ona göre, bir millet ancak 'müterakki, mütedeyyin ve mütefekkir' kadınlarıyla feyz alabilir ve ancak böyle kadınlar sayesinde varlığını muhafaza edebilir" (Kanter, 2012, s. 130). İdeal İslam kadınlarının yetiştirilmesi için rehberlik misyonu yüklenen, hatta bu bağlamda *Rehber-i Muamelat-ı Zevciye* (1330) adlı bir eser yazan Avanzâde Mehmet Süleyman, kadının ev içindeki rollerinden bahsederken geleneksel Osmanlı aile yapısının korunmasına dikkat çeker. *Sabah* gazetesindeki "Musahabe-i Nisâiye" köşesindeki yazıları da onun gelenekçi ve muhafazakâr yönüne ayna tutan ataerkil hükümlerden müteşekkildir. Ancak ataerkil ve muhafazakâr reflekslerine rağmen Avanzade Mehmet Süleyman'ın "kadınların terakkisi" ile ilgili fikirleri, dönem konjonktürü bağlamında oldukça önem arz eder.

1. "Musahabe-i Nisâiye" Sütununda Kadın

Sabah gazetesindeki "Musahabe-i Nisâiye" sütunundaki yazılarını, okurlardan gelen talep üzerine kaleme aldığını "Musahabe-i Nisâiye"nin ilk yazısında ifade eden Avanzâde Mehmet Süleyman, bu sütunda kadınlarla ilgili hıfzıssıhha, güzellik kürleri, çocuk bakımı ve gelişimi, Avrupa'nın farklı coğrafyalarında yaşayan kadınların terakki hamlelerinden bahsedeceğini duyurur (4 Kânûnusânî 1314, s. 2). Öte yandan "Musahabe-i Nisâiye"nin ilk yazısında Şark ve Garp kadınları arasındaki farkların da dikkate alınacağını altını çizerek ki bu türden mukayeseler Avanzâde Mehmet Süleyman'ın yazı pratiklerinin önemli bir kısmını oluşturur. Ev idaresi, annelik, sağlık ve güzellik konusunda tavsiyelerin yanı sıra, dünyanın farklı coğrafyasında yaşayan kadınlar hakkında da bilgi verilen yazı serisi, dönemin hem Osmanlı hem de Avrupa'daki kadın perspektifini yansıtır. Avanzâde Mehmet Süleyman, *Sabah* gazetesinde ele aldığı meselelerin bir kısmına *Kadın Esrarı* (1330), *İngiliz Kadınları* (1336), *Alman Kadınları* (1335) ve *Kadın Saçları* (1335) kitapları ile süreli yayınlarda yayımlattığı çeşitli yazılarında da yer verir.

Avanzâde Mehmet Süleyman, kadınlara rehberlik etme misyonuyla matbuat içerisinde yazılar yayımlarken sınırları ve alanı belli, denetim altında tutulan bir kadınlık perspektifini odağına alır, sınır ihlali olabileceğini sezdiği gelişmeler karşısında hemen ikaz mekanizmasını harekete geçirir. Aslında onun kimi zaman paradokslar içeren bu tutumunda dönemin genel bir karakteristiği olarak arada kalmışlık psikolojisi etkilidir. Mesela Makbule Leman, Fatma Aliye gibi kadın yazarlara yol göstericilik, hamilik görevini üstlenen Ahmed Midhat Efendi'nin kadınların şiir yazmasını onaylamaması akla ilk gelen paradokslar arasındadır. Öte yandan kadınlarla ilgili yazılarıyla dönem matbuatında isim yapan, *İkdam*'da kadınlara yönelik yazılar yayımlayan ve bu yazılarını *Makâlât-ı Nezihe* adlı bir eserde toplayan, kadınların asli varlıklarını "kadınlık, zevcelik, validelik"le özdeşleştiren Safvet Nezihi'nin görüşlerinde de bu arada kalmışlık ve paradoksal tutum bariz bir biçimde hissedilir. *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin muhafazakâr ve gelenekçi yazarlarından Fatma Fahrunnisa'nın da kadınların kamusal alandaki görünürlüklerine dair kaygıları benzer düşüncelerden beslenir. Zira dönem yazarlarına göre, "kadınlar evi iktisatçı gibi iyi idare etmeli, gelecek nesli bir öğretmen gibi iyi yetiştirmeli, eğitilmiş erkeğin bir parçası olmalı, onu tamamlamalı ama onu aşmamalıdır. Kısacası bu sınırları olan bir eğitimidir ve sınırlarını 'erkeğe görelilik' tayin etmektedir" (Argunşah, 2016, s. 128). Avanzâde Mehmet Süleyman da kadınların eğitimi ile ilgili leh ve aleyhte ilk bakışta zıt gibi algılanan görüşleri dile getirirken, dönemine dair genel bir panorama çizer. Bu bağlamda Avrupa'dan da örnekler verir, Avrupa'da kadınların "mazhar-ı terakki" olmasını, erkekler gibi ilim ve marifet öğrenmelerini

destekleyen ve eleştiren kesimlerden bahseder. Buradaki “erkekler gibi” ifadesine bir parantez açıp, aslında bu söylemin kadınlarla ilgili kamusal tereddütleri içeren anlam göstergelerine sahip olduğunu ve kadını ikincil bir konuma indirgediğini de eklemek gerekir. Ancak dönemin genel argümanlarından biri olarak kadınların “büsbütün cehalette kalma[dıklarının]”, nice âlimeler, edibeler yetiştirdiğinin ifade edilmesi Avanzâde Mehmet Süleyman'ın yazısının da önermelerinden biridir. Bununla birlikte tahsilin fazlasını aile saadeti için bir tehdit olarak gören yaklaşımlar da Avrupa'dan örneklerle açıklanır:

Bu ne demek? Ne demek olacak? Avrupa bu! Vâdi-i cehaletten tahlis-i giribân eden, lezâiz-i ilm ü marifetten zaika-senc olan bir kadın evde oturur mu? İnsan sa'yinin mahsulünü görmekle nâil-i saadet olur. Bu derece marifetli kadınlar umûr-ı beytiyeleriyle iştigal etmeyi, çocuk büyütmeyi, hele çamaşır yıkamak, yemek pişirmek gibi ince işlerden dest-keş-i ferâgat oldular (Avanzâde Mehmet Süleyman, 4 Kânûnusânî 1314, s. 2).

Avrupa referanslı bu görüşlerde kadınların kamusal alanda yer almaya başlamalarıyla ev işlerinin ihmalı arasında organik bir bağ kurulur, kadın “bilgi üretimi sürecinden dışlan[ır] ve dünyayı tanıma, anlamlandırma olanağından yoksun bırak[ılmak]” (Berktaş, 2006, s. 27) istenir. Kamusal alandan dışlanan kadına ev işlerini zimmetleyen ataerkil anlayış gereğince Avanzâde Mehmet Süleyman, kadınların tahsiline bağlı olarak “aile derununda dırıltı ve sızıltılar[ın]” (4 Kânûnusânî 1314, s. 2) görülmesini olağan karşılar. Dolayısıyla kurgusal örnekler üzerinden, kadını toplumsal cinsiyet rollerine hapseden patriyarkal anlayışın sağlamasını yapar. Kadınların tahsili konusunda çok fazla müsamahakâr olmayanları tasdik ederken de kendi görüşlerini kadının ‘annelik vazifesi’ üzerinden rasyonalize eder. Çocukların ilk talim ve terbiyeyi annesinden göreceğini “Bezini gör kızımı al” atasözüne yüklenen kalıp yargı ile vurgulayan Avanzâde'ye göre, kadınların tahsiline karşı çıkanlar da fenn-i eşya, umûr-ı beytiyye, hıfzıssıhha kaideleri, çocuk büyütme gibi konularda kadınların bilgi sahibi olmalarını bilhassa teşvik ederler. Osmanlı aydınlarının büyük bir kısmının da savunduğu bu denetimli eğitim görüşünde, “istikbalde efrad-ı milleti teşkil edecek çocuklar[ın]” zihince, sıhhatçe, ilim ve marifetçe “iktisab-ı feyz u terakki eyle[meleri]” (Avanzâde Mehmet Süleyman, 4 Kânûnusânî 1314, s. 2) hesaba katılarak, kadının tahsili salt çocuk yetiştirme ile sınırlandırılır. Bir kadının kıymet ve meziyetini annelikle özdeşleştiren Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Batı'daki gelişmelerin bilinmesi ile ilgili hükmü de gelenekselcidir: “İcra ve tavsiyesi cihetine gidilmemek şartıyla Garb'ın her türlü terakkiyat-ı nisvâniyesini bildirmek lazımdır” (4 Kânûnusânî 1314, s. 2).

Batı'daki bütün faydalı keşiflerin, fennî gelişmelerin bilinmesi ve duyurulması gerektiğinin altını çizen Avanzâde Mehmet Süleyman, bu gelişmelerle ilgili sınırları; “kaide-i umumiyyedir: Bir insan milliyet ve cinsiyet aramaksızın hem-nevinden bir diğerinde gördüğü mehasini taklit ve kabâyihî reddeder.” (4 Kânûnusânî 1314, s. 2) ifadeleriyle meşruiyet zeminine oturtur. Ancak elbette “mehasin” ve “kabayih” ile ilgili sınırların, kültürel, dinî ve örfî normlara bağlı olarak değiştiğini söylemek gerekir.

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın “Musahabe-i Nisâiye” sütununda, Makbule Leman'ın, meşhur “Kadınlık” şiirinden “nezaketler içinde bir metanet, nümayandır kadınlarda hakikat!” (21 Kânûnusânî 1314, s. 2) ifadelerini övgülerle alıntılama, söz konusu şiirdeki kadınlık tasavvurunun geleneksel kodları içkin bir anlayışı barındırmasından kaynaklanır. Öte yandan Avanzâde Mehmet Süleyman, yazar bilgisi vermeden “onların da rical gibi düşünecek bir odası, okuyacak bir kitabı, yazacak bir fikri vardır” (21 Kânûnusânî 1314, s. 2) ifadeleriyle başlayan ve kadınların matbuat

içerisindeki başarılarını öven bir yazıdan alıntı yapar. Ancak bu alıntıyı ironik bir perspektiften değerlendirir. Söz konusu yazıdaki ifadelerin bir kadına ait ise “şayan-ı takdir” bir erkeğe ait ise “bâis-i nefrin” olacağını ileri sürmesi, alıntılardığı yazının müstear bir kadın imzasıyla yayımlandığına dair bir şüpheyle ilgilidir. Bu bağlamda kadınların zekâlarını takdir ederken de “Acaba o parlak zekâlar neye matuf ve nereye masruftur? Seyr ü tenezzühe, süs ve ziynete mi, yoksa idare-i beytiye yahut etfalın hüsn-i suretle tağaddi ve neşv ü nemaları cihetine mi?” (21 Kânûnusânî 1314, s. 2) ifadeleriyle kadınları geleneksel roller içerisinde konumlandırır, patriyarkal söylem alanında gezinir ve erkeği öğretici-yol gösterici olarak ayrıcalıklı kılar:

Kadınlar bizi sever, biz kadınları daha ziyade severiz. Niçin? Onlara bir sanat öğretilim de o sanat sayesinde çocuklarımızı güzelce yetiştirsinler, bu suretle idame-i neslimize hizmet etmiş olsunlar. Yegâne maksat da budur. Bütün bu sözler, bu yazılar onlar için... Yoksa kadınların lehinde bulunarak onları şımartmak, aleyhinde bulunarak darıltmak kâr-ı akıl değildir. [...] Bütün insanlar, bütün talim ve terbiyeyi kadınlardan yani validelerinden alırlar (21 Kânûnusânî 1314, s. 2).

Kadınların rollerini Avrupalı bir aile kurgusu üzerinden örneklendiren Avanzâde Mehmet Süleyman, aile içerisindeki huzursuzluğu kadının evini ihmal etmesiyle ilişkilendiren, aile saadetini özellikle kadının sorumluluğuna yükleyen ataerkil retorik kalıplarını yineler. Avrupa aile yapısındaki kırılmaların sebebini ‘vazifeszizliğe’ bağlar. Osmanlı’da ise hem âlim hem de cahil kadınları ev işleri, çocuk bakımı gibi ‘vazifelerin’ ihmali bakımından eşleştirir. Bu çerçevede kadınların kimi zaman büsbütün âlim olup ev işlerini yapmaya tenezzül etmediklerini, çocuk büyütmediklerini, eş ve çocuk muhabbetinin farkında olmadıklarını, mütalaa, tenezzüh, musiki gibi işlerle meşgul olduklarını, çocuklarının da yabancı bir kadının elinde büyütüldüğünü, bu sebeplerle eşler arasında uyumsuzluk, muhabbetsizlik görüldüğünü iddia eder. Bu iddiaları, “her kadın için âdeta bir rehnüma-yı sıhhat ve sabahat” (1330, s. 2) olması için yazdığı *Kadın Esrarı*’nda yinelemesi, kadınlar lehine pek çok adım atılmasına rağmen aslında patriyarkal yapıda pek değişim olmadığını gösterir. Avanzâde Mehmet Süleyman, Müslüman kadınlarla ilgili diğer bir kategorisini ise “yahut cahil olurlar: Yine aynı hâl” hükmüyle belirtir. Geleneksel veya Batıcı bütün Osmanlı aydınlarında olduğu gibi mevzuu “milletin temin-i istikbaline” yani çocuk yetiştirme olgusuna getirerek, çocuk ölümlerinin sebebini de annelik vazifesi ile ilişkilendirir (21 Kânûnusânî 1314, s. 2).

Avanzâde’nin perspektifinde kadın, çiçekle özdeşleştirilir, çiçeklerin solması ile kadınlar arasında benzerlik ilişkisi kurulur ve kadınlara nasıl davranılacağına dair bir denge politikası belirlenir: “[Bu] mahlûkat-ı nazikayı ne pek serbest bırakmalı ne de lüzumundan ziyade onlara vazife tahmil etmelidir. Makul ve makbul bir tarzda onları bir derece daha ziynetlendirmeli” (Avanzâde Mehmet Süleyman, 28 Kânûnusânî 1314, s. 2).

Bu söylemlerdeki “makul ve makbul” kavramları dönemin eril zihniyetinin kadınlar için çizdiği geleneksel sınırlara işaret eder. Avanzâde Mehmet Süleyman, kadınlarla ilgili her meselede olduğu gibi ziynet konusunda “makul ve makbul” olmanın gerekliliğine sürekli vurgu yapar, aile huzursuzluğunun sebepleri arasında “kadınların zevk ve eğlenceleri ve bilhassa tezyinatları[nı]” (28 Kânûnusânî 1314, s. 2) gösterir. Ziyneti kadınlar için meşru bir hak olarak telakki etmekle birlikte, eski kadınları süslenme konusunda mazur görürken çağdaşı olan kadınları mutedil olmaya davet eder:

Şimdi evlerde her türlü dırıltı ve sızıltılara bâis olan, nice hânümanları söndüren, ailelerin şiraze-i intizamını bozan, bir çok duyûnâtın husul ü terakimine sebebiyet veren etfalın atisini bozan, zevci zevceden ayıran, koca bir aileyi mahv u perişan eyleyen, kalplere unutulmaz yaralar açan, layenkâtı gözyaşları döktüren elhasıl... Elhasıl cemiyet-i beşeriyeyi idame ve muhafazaya hadim olan ailelerin nihayet

sefalet ve perişanilerine bâdî olan; kadınların zevk ve eğlenceleri ve bilhassa tezyinatlarıdır (28 Kânûnusânî 1314, s. 2).

Kadınların süslenme konusunda mutedil olmaları, ilim ve marifetle iştigal etmeleri gerektiğini de bu bağlamda vurgulayan Avanzâde Mehmet Süleyman, ilim ve marifetin sınırları konusunda bir şerh düşer: “Bizim ilim ve marifetten maksadımız umûr-ı beytiyeden ilm-i idare ve tasarrufu, talim ve terbiye-i etfalden de ilm-i marifeti öğrenmesidir” (28 Kânûnusânî 1314, s. 2).

Aslında bu yargı, dönemin Batı’yı bütün hayat tasavvurlarının odağına alan “ilerici aydınları” tarafından da farklı gerekçelerle de olsa dile getirilir. Zira konu kadın olduğunda en Batıcı veya ilerici aydınlar dahi sınırları ev idaresi ve çocuk bakımı ile çizilmiş bir kadınlık tasavvurunun dışına çıkmaya kolay kolay cesaret edemezler. Avanzâde Mehmet Süleyman da kadınlara yönelik tavsiyelerinde ev idaresine önem atfederken, kadınlarla ilgili stereotipik yargılarda bulunur. Söz gelimi “kadın arzularına hadd u nihayet mi tasavvur edilir? On kat elbisesi olsa yine bir kat daha edinmek arzusundan katiyen feragat edemez.” (28 Kânûnusânî 1314, s. 2) ifadelerinde “gözü doymaz” bir kadın stereotipi oluşturulur.

Aile saadeti sorumluluğunun kadınlara yüklendiği Osmanlı metinlerinde israf eleştirisi de “Musahabe-i Nisâiye” sütunundaki yazılarda özellikle kadınlara yönelik ithamlarla yer bulur. Avanzâde Mehmet Süleyman’a göre kadınlar, birbirleriyle rekabetleri neticesinde aile bütçesinin sınırlarını aşacak talep ve ‘lüzumsuz arzuları’yla aile saadetlerine gölge düşürme potansiyeline sahip figürlerdir. Geleneksel toplumlarda özellikle kadınların gündelik hayatlarının kurucu unsurlarından olan âdetleri de “hüs” ve “kubh” zıtlığı üzerinden değerlendirirken israf vurgusu yapan Avanzâde Mehmet Süleyman’ın amacı, “süs ve ziynetin lüzumunu bildirdikten sonra bunda pek ziyade ileri gidilmemesini” (2 Şubat 1314, s. 3) tavsiye etmektir. Zira dönemin muhafazakâr yazarlarının genel kanaatine göre ailelerin perişanlık sebeplerinden biri de “tezyinat-ı nisâiye”dir. Süs ve şatafatla meşgul kadınlar, “kıymetli zamanlarını bu yolda feda” ederek, evlilik ve aile saadetlerine zarar vermektedirler (Avanzâde Mehmet Süleyman, 2 Şubat 1314, s. 3). Bu anlayışa göre; “ifrat derecede ziynete, seyir ve tenezzühe düşkün, ahlaken dîn, fikren zayıf ve malumat cihetinden fakir kadınlara malik olan herhangi bir kavim, bir millet muhafaza-i hayat ve mevcudiyet edemez” (Avanzâde Mehmet Süleyman, 1330, s. 3). Avanzâde Mehmet Süleyman’ın hem *Sabah*’ta hem de farklı yayınlarda “seyir” ve “tenezzüh” kelimelerine yüklediği anlamlar -her ne kadar ifrat vurgusu olsa da- kadınların kamusal alanlarda çok fazla bulunmamalarına dair bir ikazı içerir. Dolayısıyla ona göre ideal kadın, kamusal alanla ve dış dünya ile ilişkisini sınırlı bir düzeyde tutmalıdır. Bunun yanı sıra gezmeye düşkün olmak da bireysel ve toplumsal kaygılar sebebiyle tasvip edilmez. Zira sokak sokak, hane hane dolaşmak, kadınların birbirleriyle iletişimlerini artıracak, moda, süs gibi konular konuşularak rekabete yol açacak ve dedikodu kültürünü yaygınlaştıracaktır (Avanzâde Mehmet Süleyman, 2 Şubat 1314, s. 3). Ziynet, “idare-i tasarrufun” kuvvetli bir düşmanı, israfın da sebebi olduğu gibi kadınların ahlâkını ve güzelliklerini de bozar. Abartılı derecede ziynet merakı ve her düşün için yeni elbiseler yaptırmak müsrifliktir ve aile saadetini tehdit eder (Avanzâde Mehmet Süleyman 1330, s. 105). Avanzâde Mehmet Süleyman’ın bu görüşleri dönemin gelenekselci ve katı muhafazakâr tavrıyla dikkat çeken kadın yazarlarında da görülür. Söz gelimi Ahmet Vefik Paşa’nın torunu Fatma Fahrünnisa Hanım, *Hanımlara Mahsus Gazete*’de yayımlanan, “Numune olarak iki aile levhası vaz’u takdim ediyorum. Tasvir-i emsal benden, tercih ü imtisal sizden” başlıklı bir yazısında (28 Ağustos 1311, s. 1-3), ‘ibret numunesi’ olmak üzere müspet ve menfi örnekleri barındıran iki aile levhası tasvir

eder. Bu bağlamda müsrif, gezmeyi seven, çocuklarıyla, eviyle ilgilenmeyen bir kadının davranışları yüzünden, sefalet ve zaruretin ortaya çıkması anlatılır.

Aile muhabbeti ve saadeti, dirlik düzenlik, ev iktisadı gibi unsurları kanaatkâr olmayla ilişkilendiren Avanzâde Mehmet Süleyman, “eserlerinde benimsediği nasihat üslubuna bağlı olarak” (Erdoğan Çeltik, 2017, s. 82) “Parayla saadet olmaz” atasözünü uzun uzun açıklar; “muhabbet ve hüsn-i imtizaç” (5 Mart 1315, s. 4) ifadelerinin anlam alanlarına işaret eder. Masraf kategorileri bağlamında da kadınları iktisatlı davranmamakla, ailenin ekonomik dengesini bozmakla, doyumsuzlukla, istek ve arzularının tükenmemesi ile suçlar; dönemin eril zihniyetinin farklı yayınlarda çeşitli vesilelerle yineledikleri içeriklerden oluşan kurgusal örnekler verir. Bu çerçevedeki argümanlarından biri de “Kızı serbest bırakacak olursan ya davulcuya varır ya zurnacıya” atasözüdür. Erkeklerin eşlerinden habersiz para biriktirmelerini de önce etik açıdan sorgular, sonra kadınların “doyumsuz” olmaları ile ilişkilendirir:

Kadınlarımızın afvlarına mağuren beyan edelim ki kendilerine ne miktar para teslim edilirse, o nispette masarifi artırırılar, para saklayamazlar... Kadınların indinde paraya mahreç bulmaktan kolay ne var? Faraza fedakâr bir zevç, sa'yi yettiği mertebe hanesinin ikmâl-i noksanına, tezyinatına çalışır. Zevce bu hâli görünce arzuları ziyadeleşir. [...] Kabil olsa zevcinin elinde avucunda olan bütün varidatını ziyet ve sefâhati uğrunda mahv u heba eylemekten çekinmez (5 Mart 1315, s. 4).

Ancak şunu da söylemek gerekir ki Avanzâde Mehmet Süleyman, ev içinde eşlerin birbirlerine karşı şeffaf olmaları gerektiğini ifade ederken iki tarafa da sorumluluk yükler. Evlilik ilişkilerinin dinamiklerinde eşlerin ihtiyaç ve zaruretları için “müşavere ve teati-i efkâr”, “her hususta ittihat-ı efkâr üzere hareket etmeleri” gerektiğini; el birliğiyle çalışarak “tasarrufa riayet, aza kanaat etme[nin]” bütün bir ailenin hâl ve istikbaldeki saadetini sağlayacağını vurgular (Avanzâde Mehmet Süleyman, 5 Mart 1315, s. 4).

Dönem matbuatında kadınlarla ilgili ele alınan ve üzerinde ısrarla durulan bir başka mesele de tesettüre riayetinin önemidir. “Musahabe-i Nisâiye” sütununda bu konuyu da ele alan Avanzâde Mehmet Süleyman’a göre kadınlar, tavır ve hareketleriyle, kıyafetleriyle ahlak ve karakterlerini açığa vururlar. “Bu sebeple bir kadın kaide-i tesettüre ne derece riayetkâr olursa o nisbette sahabe-i iffet ve namus olur, böyle bir kadın mâil-i aşk ve sevdâ olamaz” (11 Temmuz 1315, s. 3).

2. Kadınlara Sıhhat ve Güzellik Tavsiyeleri

Özellikle 1870’lerden sonra süreli yayınlarda kadınlarla ilgili temel meselelerin yanı sıra güzellik, süslenme biçimleri, cilt ve beden bakımı, giyim kuşam gibi konularla ilgili de tıbbi, örfi ve dinî tavsiyelerde bulunulur, estetiğe dair yorumlar yapılır. Eczacılık mesleğinin de etkisiyle Avanzâde Mehmet Süleyman, kadınlara yönelik güzellik ve bakım tavsiyelerinde tıbbî bilgilere ağırlık verirken bir ‘yol gösterici sıfatıyla’ dinî ve örfi sınırları da hatırlatma gereği duyar.

Avanzâde Mehmet Süleyman’ın, saç, cilt ve ağız bakımıyla ilgili bilgi verdiği *Kadın Esrarı* kitabı, kadınlar için âdeta bir güzellik rehberi niteliğindedir. Dönem içerisinde kadınların süslenmesinde üzerinde sıklıkla durulan ve kimi metinlerde “çekidüzen” olarak adlandırılan “tuvalet” ile “düzgün” kullanımına dair tavsiyeler, Avanzâde Mehmet Süleyman’ın pek çok yazısına konu olur. Düzgün kullanmanın içerisindeki kimyasal maddelerden dolayı sağlığa zararı, özellikle kadınlara yönelik yayın yapan gazetelerde sıklıkla hatırlatılır. Avanzâde Mehmet Süleyman da *Sabah*’taki yazısında düzgün kullanmanın dişleri siyahlaştıracağı, cildi kalınlaştıracağı, ciltte birtakım sarı lekeler

oluşturacağı, sinir hastalıklarına yol açacağını belirten açıklamalar yapar (2 Şubat 1314, s. 3)

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın *Sabah* gazetesindeki “Musahabe-i Nisâiye” köşesinde kadınların güzelliği ile ilgili üzerinde durduğu konulardan biri de saç bakımındır. Uzun ve bakımlı saçların kadınların *sahibetü'l cema'* olarak anılmasını sağladığını belirten Avanzâde Mehmet Süleyman, edebiyattaki saç övgülerine de değinir, farklı milletlere mensup kadınların saçlarının özellikleri hakkında bilgi verir. *Muharrir Kadınlar* kitabında, Ahmet Rasim'den iktibasla biyografisine yer verdiği, *Kadın Esrarı*'nda ise özellikle sadelik bağlamında referans gösterdiği La Baronne Staff'ın bir eserinden de saç güzelliği ile ilgili alıntı yapar. *Resimli Gazete*'deki (27 Ağustos 1308, s. 370-371) “Saç Boyaları” başlıklı yazısında da saç boyalarının içerikleri hakkında detaylı bilgi verir. Yazılarında yerlilik vurgusunu ön plana çıkaran Avanzâde Mehmet Süleyman saç boyasının alternatifi olarak geleneksel ve bitkisel bir yöntem olarak kınayı gösterir. Kınanın içerik ve mahiyetine dair Mahmut Sadık Bey'in *Servet-i Fünun*'da yayımlanan bir yazısından da bu bağlamda bahseder (17 Kânûnusânî 1314, s. 2). Saç bakımı ile ilgili tavsiyelerle birlikte “fena bir âdet” olarak nitelendirdiği modanın aleyhine bir tavır sergileyen Avanzâde, dönemin diğer muhafazakâr yazarları gibi modayı lüzumsuz bulur. Neredeyse kadınlarla ilgili yazdığı bütün yazılarında modaya karşı bir tavır sergileyen Avanzâde Mehmet Süleyman'a göre; “Avrupa'da bile bugün moda aleyhinde bulunanların hadd u hesabı yok[tur]” (17 Kânûnusânî 1314, s. 2).

Osmanlı matbuatında güzellik ile ilgili tavsiyelerde “elzem ve nafi” (Avanzâde Mehmet Süleyman, 1330, s. 2) olduğu düşünülen birtakım bitkisel tarifler de verilir. Bu tariflerin bir kısmı Avrupa basınından derleme ve iktibas olmakla birlikte, bir kısmı da ilgili yazıyı yazarların kendi tecrübelerinin veya araştırmalarının bir neticesidir. Mesela Ahmet Rasim'in *Hanımlara Mahsus Gazete*'deki yazılarında kadınlara yönelik bakım kürleri dikkat çektiği gibi ‘düzgün’ kullanmanın zararlarına işaret edilir. Avanzâde Mehmet Süleyman da düzgün, pudra, saç boyası gibi kimyasal içerikli kozmetik ürünlerinin kullanımı ile ilgili *Resimli Gazete*'deki (27 Ağustos 1308, s. 370-371) yazısında olduğu gibi *Sabah* gazetesinde de kadın okurlarını ikaz eder: “Kariat-ı muhterememizin Avrupa'nın her türlü sularından ve boyalarından ahz u istimal etmemeleri lazım gelir fikrindeyim” (17 Kânûnusânî 1314, s. 2). Öte yandan Avanzâde Mehmet Süleyman'a göre; kızgın maşalar saçları çürütür, saçlara fırkete iğne takmak da muzır ve tehlikelidir. Pudra sürmek, saçların dokusunu sertleştirir, sık sık taramak da saçların ömürlerini kısaltır. Ayın belli günlerinde saçların uçları kesilmelidir, peruk takmak hem tıbben hem dinen münasip değildir. Yapma saçlar da hastalık taşıma riskine sahiptir (17 Kânûnusânî 1314, s. 2).

“Musahabe-i Nisâiye” sütununda kadın bedeni ile ilgili tavsiyelerde bulunulan bir başka uzuv gözlerdir. Tarih boyunca gözler için farklı sanat dallarında övgüler dizildiğini söyleyen Avanzâde Mehmet Süleyman, bu bağlamda yazısına “gözlerin”, “vardır” ve “çeşm-i kebud” redifli şiirlerden örnekler alır. Makalesini yazarken incelediği kaynaklardan hareketle “en güzel ve müessir göz” hangisidir sorusuna cevap verir (13 Şubat 1314, s. 3). Ayrıca gözlerin güzelliği ve letafeti için haddinden fazla yorulmaması, kirpiklerin dökülmemesine dikkat edilmesi, göz kapaklarının ovulmaması konusunda uyarılarda bulunur. Bunun yanı sıra rüzgârda göz kapaklarının kızaracağı böyle durumlarda derhal mutfak tuzunu suda eritip bununla gözlerin yıkanması, gözlerin şiddetli rüzgârlardan, tozlardan muhafaza edilmesi, ovuşturulmaması, sönük ve suni ışıklardan kaçınılması, havagazına, elektrik ışığına, güneşe karşı bakılmaması, beyaz

lamba şişelerinin bakışı yoracağı bilgisi verilir (13 Şubat 1314, s. 3). “Musahabe-i Nisâiye” köşesindeki tıbbi bilgiler arasında çeşitli tedavilerde kullanılan mum yağı ve hazine yağına dair araştırmalar da yer alır (Avanzâde Mehmet Süleyman, 11 Temmuz 1315, s. 2).

3. 19. Yüzyılda Medenileşmenin Referansları: Avrupa’da Kadınlar

Osmanlı medenileşme teşebbüslerinin, modernleşmeye dair paradigma ve argümanların doğası gereği Batı merkezli olması, Batı medeniyetinin siyasî, toplumsal, kültürel, edebî alanlarda merkeze alınmasına yol açar. Dolayısıyla her alanda olduğu gibi kadınlarla ilgili meselelerde de Avrupa ile kıyaslamalar ön plana çıkar: “Avrupa ve Osmanlı arasındaki mukayeselerde, kadınların sosyal ve siyasî yapıdaki konumları, gündelik hayat pratikleri, eğitim durumları ve iktisadî faaliyetleri ile ilgili konular da sürekli güncelliğini korur. Osmanlı basınında hem yazarlar/aydınlar hem de gazete okurları tarafından yapılan mukayeseler, her iki medeniyete dair egzotik, stereotipik, ötekileştirici, distopik veya yüceltici olarak nitelenebilecek tasvir ve tespitler içermektedir” (Kanter, 2021, s. 33). Avrupalı ve Amerikalı kadınlara dair bilgiler, Osmanlı yazarlarının gözlem ve tecrübelerinden ziyade dönemin yabancı basınından tercüme ve iktibas yoluyla alınır ve eleştirel bir okumaya tabi tutulur. Bunun yanı sıra gazeteler/dergilerde, “harici havadisler”, “musahabe-i nisâ”, “havadis-i nisâ” veya “şuun-ı nisvaniye” gibi başlıklar altında Avrupalı kadınlara dair ilginç veya dikkat çekici haberlere yer verilir.

Avanzâde Mahmut Süleyman da “Musahabe-i Nisâiye” köşesinde Avrupa’nın farklı ülkelerindeki kadınların gündelik hayatlarına dair kesitler sunarken mukayeseler yapar; dinî, ahlaki, kültürel veya geleneksel refleksleriyle tavsiye ve uyarılarda bulunur. Dönemin genel karakteristiğinde olduğu gibi Müslüman kadınları dünya ölçeğinde yaşayan diğer kadınlardan ayrıcalıklı bir konuma oturtma, İslam dininin kadınlara her anlamda özgürlük sağladığını ispatlama gayretinde olur. Zira dönem basınında Avrupalı kadın imgesinden hareketle bir model sunulmakla beraber, dinî, kültürel veya konjonktürel sebeplerin söz konusu modelliğin sınırları ve kapsamı konusunda endişe ve tereddütler oluşturduğu görülmektedir (Kanter, 2021, s. 34).

Avanzâde Mehmet Süleyman, “Musahabe-i Nisâiye” sütunundaki yazılarında sadece Avrupalı kadınlarla ilgili bilgi aktarmaz; aynı zamanda bir mukayese zemini oluşturur. Osmanlı matbuatında Avrupalı kadınların kamusal alandaki varoluş mücadelelerinin kimi zaman tasdik edilirken kimi zaman da tereddütle karşılanması, Avanzâde’nin kadınların Avrupa medeniyeti içerisinde hüküm ve ehemmiyetlerinin son senelerde arttığını vurgulayan yazılarında da göze çarpar. Söz gelimi kadınların Avrupa’da “umuru beytiye ile iştigal etmek, çocuk büyütme” (12 Mart 1315, s. 3) gibi belli toplumsal cinsiyet rolleri dışına çıkmalarını takdirle karşılar “efal-i beşeriye[nin] sırf erkeklerle mahsus ve kadınlar[ın] bunlardan mahrum” (12 Mart 1315, s. 3) olduğu zamanların geride kalmaya başladığına işaret eder. Avrupa’da mühendis, tabip ve avukat kadınların “kabiliyet-i fitriyelerini ispat et[tiklerini]” belirtmesi, ilk bakışta Müslüman Osmanlı kadınlarına Avrupalı kadınların rol model olarak gösterilmesi gibi algılsa da tesettür meselesinden hareketle Müslüman kadınlara dair bir sınır çizilir:

Şimdi eski ve yeni dünyada bir iki meslek hariç tutulduğu hâlde bu mahlukat-ı latifenin girmedikleri yer, kabiliyet göstermedikleri cihet yok gibidir... Onlarda mesturiyet olmadığından her işe kolayca girişebilirler... Bizde ise kaziye berakstir. Bu sebeple musahabelerimizin bazılarında tarafımızdan irat ve dermeyer olunan bazı efkâr ve mülahazat bittabi Avrupa nisvanına aittir (Avanzâde Mehmet Süleyman, 12 Mart 1315, s. 3).

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Avrupalı kadınlara dair değerlendirmelerinde Avrupa basınındaki yazı ve yargıların yanı sıra Avrupalı seyyahların gözlem ve tecrübeleri önemlidir. Dolayısıyla onun stereotipik yorumlarında kültürel ve dinî reflekslerinin yanında, Avrupalı milletlerin birbirleri hakkındaki algı ve hükümleri de etkilidir. Nitekim *Sabah* gazetesindeki İngiliz kadınları ile ilgili yazısındaki çelişkiler ve kompozisyon eksikliği, Avanzâde Mehmet Süleyman'ın farklı gazete ve yazarlardan iktibaslar yapmasının neticesidir. İngiliz kadınlarının “tarz-ı maişet ve güzeran-ı hayatından” (12 Mart 1315, s. 3) bahsedilen yazı, farklı seyyah, gazeteci ve yazarların eserlerinden derlendiği için Avanzâde Mehmet Süleyman, âdeta yoğun bir kakofoninin içerisinden konuşur gibidir. Yazısında İngiliz kadınlarına dair yer yer olumsuz hüküm içeren alıntılara yer vermesine karşın, *İngiliz Kadınları* kitabında -bu yazısını büyük ölçüde almakla birlikte- daha müspet bir İngiliz kadını tipolojisi oluşturur, alıntı yaptığı yazılardaki sert hükümleri esnetir. Öte yandan *Sabah*'taki yazısında, İngiliz kamuoyunun düşkün kadınlarla ilgili dar bir bakışı olduğunu belirtir ve bir ülkede düşkün kadınların sayısının az veya çok olmasının ne iftihar ne de utanç vesilesi sayılacağını ifade ederek, düşkün kadınların varlığını yoksulluk ve zaruretle ilişkilendirir. Bu çerçevede İngilizler ve Fransızlar arasında bir mukayese yaparak, Fransızların, ülkelerindeki “şuh-meşrep kızlar” ve “hafif mizaç kadınların” varlığını kabul ettiklerini ve çözüm arayışında bulunduklarını, ancak İngiltere’de böyle bir politika benimsemediğini ileri sürer (12 Mart 1315, s. 3). Avanzâde’nin Fransızlara dair bu yorumunda, Emile Zola’nın Fransız hayatını tüm çıplaklığıyla kurgulaştırma biçiminin etkisi muhtemeldir. Aslında dönem basınında, Fransız kadınları ile ilgili bu tür yorumlara sık sık rastlanmaktadır. Söz gelimi dönem dergilerinde, Fransa’da ahlak ve adabın serbestliğine karşın İngiltere’de bu hususa özel bir dikkat gösterildiği ve bu durumun “şayan-ı imtisal” olduğuna dair yazılar dikkat çeker.

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın İngiliz kadınları ile ilgili yazısındaki karmaşa ve genelleyci hükümler, Ahmet Rasim tarafından *Hanımlara Mahsus Gazete*'de eleştirilir. Yazıda, İngiltere’de hiçbir kadının elinde *Nana* gibi ahlakı ifsat eden kitapların bulunmadığı ifade edilirken imalı bir biçimde ünlem işareti konulması Ahmet Rasim’i rahatsız eder (25 Mart 1315, s. 2-3). Dikkat çeken noktalardan biri de Avanzâde Mehmet Süleyman'ın İngiliz kadınlarının “iffet numuneleri” olduğuna dair söylemleri mübalağalı bulmasına (12 Mart 1315, s. 3) rağmen, Ahmet Rasim’in bu söylemi doğrulayacak hükümler vermesidir. Ancak Avanzâde Mehmet Süleyman, *İngiliz Kadınları* kitabında İngiliz kadınlarının “iffet numuneleri” olduğuna dair görüşü mübalağa olsa bile “hilaf-ı hakikat değildir” (1336, s. 9) ifadeleriyle destekler. Bunun yanı sıra İngiliz kadınlarının “daima bir erkek gibi serbest hareket ettikleri”ne yönelik yargısı aracılığıyla dönemin toplumsal cinsiyet rollerini sezdirir.

Avanzâde Mehmet Süleyman, Fransız kadınlarının karakter özellikleri ve toplumsal yapıdaki konumları ile ilgili yazısında da stereotipik yargılarda bulunur, Fransız kadınlarının ilim ve tahsile meyletmesini “kadınlık rolleri” bağlamında sorgular (10 Nisan 1315, s. 2). Uzmanlaşma sağlayacak tahsilin kadınlara zarar verdiği tezinden hareketle, kadınların toplumsal cinsiyet rollerini hatırlatır; “etfal-i terbiye”yi kadının ev içindeki vazifesi olarak yineler. Böylelikle ev içi iş bölümü bağlamında, kadınlarla erkekler arasında hiyerarşik bir set oluşturarak kadını özel alan içerisinde konumlandırır ve Madam Alphonse Daudet’nin şu sözlerini referans gösterir: “Cidden şu itikattayım ki erkeklerin salık oldukları mesleğe maatteessüf intisab etmek mecburiyetinde olmadıkça

bir kadın için fûnûnun ne lüzumu var? Kadınlar bir şeyi idareye muhtaç değildirler. Onlar tebessümlerinin letafetiyle âlemi yed-i zabıta alırlar” (10 Nisan 1315, s. 2).

Avanzâde Mehmet Süleyman, Fransız kadınlarını da farklı tespit ve kalıp yargılar çerçevesinde *Sabah* gazetesindeki sütununa taşır. Fransız hikâyecilerinin Fransız kadınına gerçekçi bir şekilde betimlemediklerini ileri sürer.¹ Bu bağlamda Fransız kadınlarının sosyokültürel hayatta yer alıp tiyatroya gitmekle birlikte ev işleri, annelik, çocuk bakımı gibi konularda da yetkin olduklarını dile getirir. Özellikle Parisli kadınlar, iş hayatında ciddiyet ile hafif mizaç arasında denge kuran, yoksullara yardım eden, ailevi sorumluluklarını yerine getiren özellikleriyle betimlenirler. Fransız kadınları ile ilgili “şan şeref vasıtası” bir başka özellik de yardım derneklerinde faaliyetlerde bulunmalarıdır. Avanzâde Mehmet Süleyman’ın kadınların kurduğu dernekleri takdir eden görüşleri, *Kadın Esrarı* kitabında yardıma muhtaç kadınlara yönelik dernekler kurulmasına ilişkin önerilerinde de dikkat çeker (1330, s. 3). Öte yandan Paris kadınları ile ilgili bugüne kadar süregelen moda ikonluğu da Avanzâde Mehmet Süleyman’ın yazısında bütün dünyada makbul bir moda anlayışı olarak yansıtılır (10 Nisan 1315, s. 2).

Avanzâde Mehmet Süleyman, “Musahabe-i Nisâiye” sütununda *Muharrir Kadınlar* (1311) kitabına da aldığı Madam Juliette Adam (1836-1936), Judith Gautier (1845-1917), Countess de Martel de Janville (1849-1932) gibi dönemin meşhur Fransız kadın yazarları hakkında da bilgi verir. Ancak bir taraftan da Fransız kadınlarının tahsille iştigalleri bağlamında kadınların “vezaifi-i nisvaniye” ile uyumlu olmayan bilgi edinmelerini sorgular. Bu sorgulamada, Fransa’daki eğitimli kadınların kamusal alandaki varlık mücadeleleri de etkilidir. Mesela Fransa’da Jeanne Chauvin’in avukat olmak için verdiği mücadele, Avrupa’nın yanı sıra Osmanlı basınında da geniş bir yer tutar. Ancak Avanzâde Mehmet Süleyman, kadınların avukatlık veya tabip olma arzularını şöhret arayışı olarak değerlendirir ve bu tür mesleklerin, kadınların asli görevlerinden sapmalarına yol açtığını öne sürer (10 Nisan 1315, s. 2).

Osmanlı aydınlarının Avrupa ülkelerine dair algılarında “terakkinin ölçütleri”, tekniğin yanı sıra dinî, kültürel ve örfî bağlamlarda da ele alınır. Özellikle okur yazarlık oranı ve iktisadi imkânlar her dönemde önemli bir ölçüdür. Avanzâde Mehmet Süleyman da “Musahabe-i Nisâiye” köşesinde, Danimarka’yı hem kadınlar hem de erkekler açısından yüksek okuma yazma oranlarına sahip, ziraat alanında başarılı, medeni bir ülke olarak tanıtır. Danimarka’daki kadınların eğitim, iş hayatı ve siyasal alanda etkinlik kazanabilmek için kurdukları dernekler ve bu derneklerin gerçekleştirdiği faaliyetlerden bahseder. Özellikle 1870-1871 yıllarında kurulan “Danimarkalı Nisvanın İttihadı” (Dansk Kvindesamfund) cemiyetinin öneminin vurgulandığı yazıda, bu cemiyetin açtığı şubeler, düzenlediği konferanslar ve kadınların toplumsal haklar için gerçekleştirdiği çalışmalarla ilgili ayrıntılı bilgiler sunulur.² Ayrıca, Danimarka’daki kadınların sanayi-i

¹ Avanzâde Mehmet Süleyman’ın Fransız kadınları ile ilgili yazısının önemli bir kısmı Madam Alphonse Daudet’nin *Hanımlara Mahsus Gazete*’de yayımlanan “Fransız Kadınları” (11 Kânûnuvvel 1311, s. 4-5) başlıklı yazısından alıntılanmıştır.

² Danimarka kadın hareketi 1871’de Danimarka Kadın Toplumu-Dansk Kvindesamfund, kurulması ile başlamıştır. Hareket, 1789 Fransız Devrimi ile oluşan özgürlük ile ilgili düşünceler üzerine inşa edilmiş, özellikle kadınların seçme hakkı üzerine odaklanılmış ve 1915’te Danimarka’da kadınlar için seçme ve seçilme hakkı yürürlüğe girmiştir. 1920’lere kadar ekonomi, çocukların velayeti ve boşanma gibi evlilikte kadın erkek eşitliği ilgili konularda da ilerlemeler olmuştur.

nefise okullarına katılma talepleri, sergi açma ve sanatçılar için kulüp kurma gibi girişimleri de aktararak kadınların toplumsal ve kültürel terakki yolunda kaydettikleri ilerlemeleri tartışılmaktadır (2 Mayıs 1315, s. 3). Böylelikle, amaç ne olursa olsun, Osmanlı kadınlarının çağdaşlarının örgütlenme biçimlerinden haberdar olmaları sağlanır. Ancak Avanzâde Mehmet Süleyman, hak arayışlarını sıraladığı Danimarkalı kadınlar bağlamında kadınların serbestlik arzusunu eleştirir: “Kadınların afvlarına mağruren diyebiliriz ki hangi kıtada bulunurlarsa bulunsunlar ne kadar refah ve mesudiyetle evgüzar olsalar yine fazla bir serbesti arzu ederler. Bu arzu hilkîdir” (2 Mayıs 1315, s. 3).

İsviçre’yi de ‘terakki’ bakımından ön plana çıkaran ve diğer medeni memleketlerden daha gelişmiş bir ülke olarak betimleyen Avanzâde Mehmet Süleyman, Şemsettin Sami’nin *Kâmusu’l-Alam* eserinden de İsviçre ile ilgili bir bölüm alır. Farklı kaynaklardan hareketle İsviçre’nin eğitim, kültür ve toplumsal yapısının ayrıntılı bir biçimde anlatıldığı yazıda, ihtisas veren eğitim kurumlarının yaygınlığı, gazete okuma alışkanlıklarının önemi, genç kızların edebiyat ve fen gibi konularda derinlemesine eğitim aldıkları, kadınların tiyatroya çok az ilgi gösterip daha çok edebî ve bilimsel kitaplarla ilgilendikleri, cinsiyet fark etmeksizin bütün İsviçrelilerin vatanları için çalıştığı belirtilir. Ayrıca, İsviçre’nin yüksek dağlık bölgelerinin havasının bazı hastalar üzerinde olumlu etkiler yarattığı, seyyahların gözlemleriyle desteklenen bilgiler arasında yer alırken Madam de Staél gibi tanınmış yazarlara da atıfta bulunulur (15 Mayıs 1315, s. 2).

Avanzâde Mehmet Süleyman’ın Almanya ve özellikle de Alman kadınları ile ilgili yazısı da (25 Temmuz 1315, s. 3) kendi yorumlarının yanı sıra genel itibariyle Avrupa basınından alınan stereotipik hükümleri içerir. Bu stereotipik hükümlere göre Almanya sanayide gelişmiştir, terakki bakımından oldukça ileridedir. Alman kadınları çalışkan, eğitilmiş ve sadedir. Bunun yanında Almanya’da kadınların sadece ev içi işlerle ilgilendikleri, çocuklarını genellikle daha küçük yaşta iken okula gönderdikleri veya mürebbiyelere teslim ettikleri belirtilen hususlar arasındadır. Bir başka gözlem ise Alman kadınlarının genel bir alışkanlık olarak birden fazla sosyal rolü aynı anda yerine getiremedikleri ya şuhane bir tavır sergileyerek sosyal hayata katıldıkları ya da yalnızca ev işlerine ve annelik görevlerine odaklanarak diğer sosyal faaliyetlerden uzak durduklarıdır. Ancak Avanzâde Mehmet Süleyman, Alman kadınları ile ilgili alıntı yaptığı kaynağa dair de eleştirilerde bulunarak Alman kadınlarının evde oturmalarının tembellikle değil “iffet ve sadakat”le ilişkilendirilmesi gerektiğini ifade eder. Alman ve Fransız kadınlarına ilişkin mukayeselerin de yer aldığı yazıda, Almanların kadınlara gereğinden fazla ilgi göstermedikleri, ancak bunun, kadınların eşlerinin hizmetkârı anlamına gelmediği söylenir. Avanzâde Mehmet Süleyman’ın muhafazakâr ve ataerkil kodlarla ortaya çıkan tepkisi; “Hâlbuki bu derece yani kadınlara lüzumundan fazla yüz vermenin sefahat ve su-i ahlaka ne derece tesiri bulunduğu inkâr kabul etmez hakayıktandır” ifadesinde de açıkça görülür (25 Temmuz 1315, s. 3). Öte yandan Alman kadınlarının moda ve zarafet konusunda Fransız kadınlarına kıyasla daha az çekici oldukları, özellikle yemek sırasında, bir Alman kadınının daha sade ve doğrudan bir şekilde yemek yedikleri, fazla cilve yapmadıkları ve bu davranışların bazı Avrupa toplumları tarafından hoş karşılanmadığı metindeki öznel mukayeseler arasındadır.

Osmanlı matbuatında Alman kadınlarının genellikle sadakat ve çalışkanlıkları ile stereotipleştirilmesi ise özellikle Birinci Dünya Savaşı sırasında daha fazla dikkat çeker. Osmanlı Devleti’yle Almanya arasındaki ilişkiler Balkan Savaşları’nın hemen ertesinde öncelikle askerî alanda başlamış ve ardından 2 Ağustos 1914’te Osmanlı ve Alman

Devleti bu ilişkiyi resmîyete dökerek bir ittifak anlaşması imzalamışlardır. Bu noktada Avanzâde Mehmet Süleyman'ın yazı külliyatında, Almanlara dair konuların dikkat çekici bir yoğunlukta oluşunun arkasında da iki devlet arasında kurulan bu ittifakın olduğu açıktır. Avanzâde Mehmet Süleyman'ın *Alman Kadınları* adlı kitabının girişindeki “Bir İki Söz” başlıklı yazısından anlaşıldığına göre; Alman ve Osmanlı hükümetlerinin yakınlık kurma çabalarına küçük bir katkı sunmak amacıyla Cemiyet Kütüphanesi “Osmanlı ve Alman Muhadeneti Kütüphanesi” adıyla bir kütüphane kurar. Avanzade Mehmet Süleyman'ın Almanlarla ilgili yazılarının yoğunlukta olmasında Cemiyet Kütüphanesinin bu tutumu etkilidir. Zira Kütüphanenin amacı, “bu zamana kadar hakkıyla tanıyamamış olduğumuz şanlı müttefikimizi muhterem Osmanlılara tanıtmak ve aradaki yakınlığı arttırmak[tır]” (1335, s. 2). Bu ‘samimi arzuya’ *Alman Kadınları* adlı eser, Cemiyet Kütüphanesi’nin ilk kitabı olarak yayımlanır.

Avanzâde Mehmet Süleyman, *Sabah* gazetesindeki “Musahabe-i Nisâiye” sütununda İspanyol kadınların toplumsal rollerinin, kültürel özellikler ve sosyal beklentiler açısından nasıl şekillendiği üzerine de bir inceleme sunar. Metinde İspanya’nın farklı bölgelerindeki kadınların karakteristik özellikleri, sosyal statülere göre oluşan farklılıklar, evlilikle ilgili toplumsal beklentiler, özgürlük mücadeleleri ele alınır. İspanya’da kadın hakları konusunda atılan adımlar da yazıda üzerinde durulan konular arasındadır (1 Ağustos 1315, s. 3).

Avanzâde Mehmet Süleyman'ın *Sabah* gazetesindeki yabancı kadınlarla ilgili yazıları arasında özellikle “terakkiye muhtaç” bir memleket olarak etiketlenen Çin ve Çinli kadınlara dair stereotipik yargılar dikkat çeker. “Bir söz vardır: Zaman geçtikçe her şey değişir! Hâlbuki nice zamanlar geçtiği halde Çinliler değişmemişlerdir” (24 Nisan 1315, s. 3) ifadeleri, Avrupa’nın Çin’e ilişkin indirgeyici ve oryantalist bakış açısını yansıtmaktadır. Avrupalı yazarlardan, seyyahlardan iktibasların yer aldığı yazılarda Osmanlı yazarları da Çinlileri “garip hâller” içinde betimledikleri gibi, Türk-İslam kültürü ile Çin’in dinî ve kültürel pratikleri arasındaki farkları da şaşkınlık beliren söylemlerle yansıtır. Söz gelimi *Hanımlara Mahsus Gazete*’de “Mütenevvia” başlığı altında “Çinlilerde garib bir adet” (Akt. Pala, 2022, s. 519) olduğu söylenerek Çin’deki evlenme usullerine dair bilgi verilir. Tabii ilk Türk metinlerinden itibaren de Türk tarihinde Çin’e karşı genellikle olumlu bir algı olmadığı bilinmektedir. Avanzâde Mehmet Süleyman'ın yazısında da Çin ile ilgili; “türlü türlü tuhaf ve garip âdetleri ve ahlakları”, “Avrupalılara hatta bize bile yabancı gelecek nice tuhafıkları var.”, “Ahalisinin tuhaf ve garip âdetleri vardır” (24 Nisan 1315, s. 3) söylemleri dikkat çeker.

Öte yandan Çin ve Japonya’yı kıyaslayan Avanzâde Mehmet Süleyman, iki farklı millet perspektifi sunar, Japonya’yı bir terakki modeli olarak öne çıkarır. Çin, özellikle toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında, kadının ev ve kamusal alanda ikinci plana atılması ve evli kadınların “esir” gibi olmaları üzerinden olumsuzlanır. Çinli kadınların, eşlerinin tahakkümünde oldukları, miras haklarının bulunmadığı, evlenmenin adeta pazarlığa benzediği, genç kızların bir meta gibi satıldığı, genç kızların marifetlerine göre değerlerinin arttığı Avanzâde Mehmet Süleyman'ın aktardığı hususlar arasındadır. Metinde, “Çin’de bir kadın[in] sahihen iyi bir mevkide bulunm[adığı]” da çeşitli âdetler üzerinden anlatılarak, “koca Çin memlekete uzak yakın bilcümle komşu hükümetlerine nispetle her hususta pek geride bulunuyor” (24 Nisan 1315, s. 3) hükmü verilir. Yazıdaki bu hükmün temel referansı ise Avrupa’dır. Avanzâde Mehmet Süleyman'ın Çinliler hakkındaki hükümleri Ahmet Rasim’in *Hanımlara Mahsus Gazete*’de “Çinlilerin Bazı Âdet-i Garibesî” (11 Haziran 1314, s. 1-2) başlığıyla yayımlanan tercümesiyle benzerlik

gösterir. Ahmet Rasim'in tercümesinde de Avrupa ve Çin arasındaki kültürel farklılıklar anlatılırken, Çin'in âdet ve göreneklerine ilişkin oryantalist bir tutum sezilir. Tabii bazen Çin'e dair farklı hükümler de dikkat çeker. Söz gelimi *Hanımlara Mahsus Gazete*'deki “Çin'de ve Avrupa'da Hukuk-ı Nisvân” (4 Kânûnuevvel 1313, s. 1-3) başlıklı bir yazıda, Avrupa'da kadınların serbest görünmelerine karşın aslında kendilerinden çok daha önce medenileşen Çin'den hukuki anlamda geri oldukları dile getirilir.

Sonuç

Özellikle 1870'lerden sonra Osmanlı basınında kadınların kamusal alandaki görünürlükleri, bireysel ve toplumsal hak arayışları ile ilgili dönemin aydınları tarafından pek çok yazı yayımlanır. Bu aydınlardan biri olan Avanzâde Mehmet Süleyman'ın kadınlarla ilgili yazı külliyyatı hayli zengindir. Avanzâde Mehmet Süleyman, geleneksel kadınlık tasavvurunu yansıtan görüşlerini anlattığı yazılarında bir rehber vazifesi yüklenir. Gelenekçi bir anlayışla yazılarını kaleme alan Avanzâde Mehmet Süleyman, okurlardan gelen talep üzerine *Sabah* gazetesinde de “Musahabe-i Nisâiye” sütununda, kadınlarla ilgili farklı meseleleri yerli ve yabancı kaynaklara atıflarla analiz eder. Bu bağlamda Müslüman kadınların tesettüre riayet etmeleri, sokaklarda dolaşmamaları, ev idaresine önem vermeleri, israftan kaçınmaları, süs ve ziynete heves etmemeleri *Sabah* gazetesindeki yazılarında vurguladığı konular arasındadır. Ayrıca buradaki yazılarında, kadın okurların dikkatini çekmek ve gazetenin cazibesini artırmak amacıyla dönemin güzellik anlayışını yansıtan tavsiyelere de yer verir.

Kadınları “sahibetü'l beyt”, “umur-ı beytiyye” ve “validelik” vasıflarıyla ön plana çıkaran ve kadınların çalışma hayatı içerisinde yer almalarını tasvip etmeyen Avanzâde Mehmet Süleyman, yazılarında Avrupalı kadınlara dair de farklı kaynaklar aracılığıyla stereotipik hükümler verir. Müslüman kadınlar ile Avrupalı kadınlar arasındaki dinî, kültürel, sosyolojik farklılıklara dikkat çeker. Bu bağlamdaki mukayeselerinde Müslüman kadınların bireysel ve toplumsal konumlarını daha üstün ve ayrıcalıklı bir konuma yerleştirir. Aslında hem seyahatnamelerde hem de dönem basınında belirgin bir şekilde görülebileceği gibi, Osmanlı ve Avrupa medeniyetlerinin birbirlerine dair algıları, bazı istisnalar dışında, belli kalıp yargılarla, stereotiplerle, negatif çağrışımlarla veya politik stratejilerle şekillenmektedir. Ancak Avanzade Mehmet Süleyman, Müslüman kadınlara ayrıcalıklı bir konum atfetmekle birlikte Avrupalı kadınların kamusal alandaki faaliyetlerini, entelektüel birikimlerini ve çalışkanlıklarını terakki açısından örnek alınması gereken özellikler olarak idealize eder. Alman, İspanyol, İsviçre, Danimarka, İngiliz ve Fransız kadınlarını eğitilmiş ve çalışkan olmaları bağlamında ön plana çıkarırken Çinli kadınları ise “esaret” vurgusuyla yazısına taşır. Avanzade Mehmet Süleyman'ın Çinli kadınların toplumsal konumlarına ilişkin değerlendirmelerinde Avrupa'nın Çin'e ilişkin oryantalist tutumunun etkisi de hissedilir.

Kaynakça

- [İmzasız] (1313/1897, Kânûnuevvel). Çin'de ve Avrupa'da hukuk-ı nisvân. *Hanımlara Mahsus Gazete*, 141, 1-3.
- A. Rasime. (1314/1898, Haziran). Çinlilerin bazı âdat-ı garibesini. *Hanımlara Mahsus Gazete*, 166, 1-2.
- A. Rasime. (1315/1899, Mart). Lisan tahsiline dair 4. *Hanımlara Mahsus Gazete*, 206, 2-4.
- Argunşah, H. (2016). *Kadın ve edebiyat- babasının kızı olmak*. İstanbul: Kesit Yayınları

- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1308, Ağustos/ 1892, Ağustos). Saç boyaları. *Resimli Gazete*, 76, 370-371.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1311/1895). *Muharrir kadınlar*. İstanbul: Kasbar Matbaası.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1315/1899, Mart). Musahabe-i nisâiye 7. *Sabah*, 3347, 3-4.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1315/1899, Mart). Musahabe-i nisâiye 8. *Sabah*, 3354, 3.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1315/1899, Nisan). Musahabe-i nisâiye 9. *Sabah*, 3383, 2-3.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1315/1899, Nisan). Musahabe-i nisâiye 10. *Sabah*, 3397, 3.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1315/1899, Mayıs). Musahabe-i nisâiye 11. *Sabah*, 3405, 3.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1315/1899, Mayıs). Musahabe-i nisâiye 12. *Sabah*, 3418, 2.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1315/1899, Temmuz). Musahabe-i nisâiye 14. *Sabah*, 3475, 3.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1315/1899, Temmuz). Musahabe-i nisâiye 15. *Sabah*, 3489, 3-4.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1315/1899, Ağustos). Musahabe-i nisâiye 16. *Sabah*, 3496, 4.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1314/1898, Kânûnusânî). Musahabe-i nisâiye 2. *Sabah*, 3300, 2.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1314/1898, Kânûnusânî). Musahabe-i nisâiye 4. *Sabah*, 3311, 2.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1314/1898, Kânûnusânî). Musahabe-i nisâiye. *Sabah*, 3287, 2.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1314/1898, Kânûnusânî). Musahabe-i nisâiye. *Sabah*, 3304, 2.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1314/1898, Şubat). Musahabe-i nisâiye 5. *Sabah*, 3316, 2-3.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1314/1898, Şubat). Musahabe-i nisâiye. *Sabah*, 3327, 3.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1330/1914). *Kadın esrarı*. İstanbul: Şems Matbaası.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1335/1920). *Alman kadınları*. İstanbul: Matbaa-i Orhaniye.
- Avanzâde Mehmet Süleyman. (1336/1920). *İngiliz kadınları*. İstanbul: Dersaadet Matbaası.
- Berktaş, F. (2006). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Erdoğan Çeltik, S. (2017). *Avanzâde Mehmet Süleyman-kültür ve edebî hayatımıza katkıları*. (Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fatma Fahrunnisa. (1311/1895, Ağustos). Numune olarak iki aile levhası vaz' u takdim ediyorum. Tasvir-i emsal benden, tercih ü imtisal sizden. *Hanımlara Mahsus Gazete*, 3, 1-3.

- Kanter, B. (2012). Meşrutiyet döneminde kadın hakları savunuculuğunda gelenekçi bir yazar: Avanzâde Mehmet Süleyman. *Erdem*, 63, 127-151. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/43777/537567>
- Kanter, B. (2021). *Terakki-i Muhadderât* ve *Hanımlara Mahsus Gazete*'de öteki ya da rol model: Avrupalı ve Amerikalı kadınlar. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 29, 29-56. Erişim adresi: <http://dx.doi.org/10.26517/ytea.496>
- Madam Alphonse Daudet. (1311/1895, Kânûnevvel). Fransız kadınları. *Hanımlara Mahsus Gazete*, 4-5.